

УДК [323:351.746.1](477)

М. Г. Сіменіхіна

аспірант кафедри історії та світової політики Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ауд. 37, 24/26, Французький бульвар, Одеса, 65058, Україна
тел.: (050) 91-80-993
e-mail: marinushka13@ukr.net

СУЧАСНИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ ЩОДО КАТЕГОРІЇ «НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС»

Національний інтерес розглядається як основна категорія національної безпеки. У статті визначаються особливості українських досліджень щодо проблеми національних інтересів.

Ключові слова: національний інтерес, цінності, національна безпека.

Визначення та доктринальне закріплення предмету національного інтересу постає найголовнішим завданням будь-якої держави. Тактичні форми та об'єктивні умови реалізації національного інтересу обумовлюють суть проблеми забезпечення державою національної безпеки. Україна як новітня держава природньо вибудовує власні уявлення щодо національного інтересу та форм їх практичної реалізації. Проблема коливання політичних сил щодо основних національних інтересів на практиці призводить до актуалізації реальних загроз національній безпеці України. Постійний пошук у визначенні напрямів стратегічного партнерства обумовлює низку протиріч у системі забезпечення зовнішньополітичних інтересів та гарантування внутрішньої безпеки. Взагалі розмаїття тлумачень категорії «національний інтерес» ускладнює процес формування державної політики з питань національної безпеки. Ця ситуація впливає як на наукову перспективу питання, так і на політичну ситуацію в країні.

Поняття «національний інтерес» можна зустріти в роботах істориків, правознавців, геополітиків, політологів, етнологів, економістів, воєнних науковців сучасності та минулого. Категорія «національний інтерес» цікава сучасним українським дослідникам. Про це свідчить велика кількість робіт, присвячених цій тематиці. Це напрацювання О. Дергачова, І. Дудко, В. Ліпкана, О. Лісничука, М. Литвина, Ю. Макара, О. Маначинського, Ф. Медведя, В. Ковальського, Б. Парахонського, С. Пирожкова, Є. Пронкіна, Ю. Римаренка та ін.

У даній статті ми намагатимемось проаналізувати основні тлумачення щодо співвідношення категорій «національний інтерес» і «національна безпека» українськими дослідниками.

Поняття «національний інтерес» офіційно представлено в таких документах України: Конституція України, «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу» (Указ Президента України від 11 червня 1998 р.); «Про основи національної безпеки України» (Закон України від 19 червня

2003 р.); «Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи» (Постанова Верховної Ради України від 19 лютого 2004 р.); «Стратегія національної безпеки України» (Указ Президента України від 12 лютого 2007 р.); «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (Закон України від 1 липня 2010 р.).

Так, у ст. 18 Конституції України вказано, що «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права» [1].

Частина друга статті 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» зазначає, що «національні інтереси — це життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу... визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток». Також у цьому законі конкретно визначено пріоритети національних інтересів (стаття 6) [3].

Законодавці України реалізацію національних інтересів вбачають через необхідність повномасштабної європейської та євроатлантичної інтеграції (Постанова Верховної Ради від 2004 року) [4]. В «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» знаходимо: «Національні інтереси України потребують утвердження України як впливової європейської держави, повноправного члена ЄС». Дана стратегія визначає основні напрями інтеграційного процесу і сфери співробітництва. Хоча в самому документі не зафіксовано тлумачення «національних інтересів», проте він спрямований на їх реалізацію та безпосередньо є важливим документом у вивченні питання про особливості національних інтересів України [2].

«Стратегія національної безпеки України» спрямована на формування безпечних умов для реалізації національних інтересів України з огляду на тенденції, що відбуваються у світі. В пункті 2.2 даного документу здійснено перелік життєво важливих національних інтересів: утвердження конституційних прав і свобод людини і громадянина, створення умов для вільного розвитку людини, реалізації її творчого потенціалу через різноманітність форм суспільної організації; захист державного суверенітету України, її територіальної цілісності, недоторканості державного кордону; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення підвищення рівня життя і добробуту населення; гарантування безпечних умов життєдіяльності населення, захисту і відновлення навколишнього природного середовища; збереження і розвиток духовних і культурних цінностей українського суспільства, зміцнення його ідентичності на засадах етнокультурної різноманітності [5].

Таке усвідомлення національних інтересів надзвичайно важливе не лише для вироблення стратегії розвитку своєї державності, а й для цілеспрямованої політики у відносинах з іншими країнами, що є запорукою стабільності системи міжнародного регіонального співробітництва.

У словнику за редакцією М. Василика ми знаходимо, що національний інтерес — це система стосунків, що поєднує в собі потреби функціонування і розвитку нації-народу як єдиного організму. Основу національного інтересу складають потреби суспільства, необхідні для його розвитку і функціонування, захист народу від погроз з боку інших держав і природно-кліматичних чинників, а також підтримка соціального спокою і порядку усередині країни [19].

Отже, в основі стабільності держави лежить певна система інтересів, які доповнюють один одного. Зрозуміло, що система ця унікальна для кожної країни, адже умови, в яких вона складалася, були притаманні лише конкретним державним утворенням. Проте з цього визначення незрозуміло, як формується ця система. Основний фактор це, звісно, соціально-економічні умови, в яких перебуває суспільство, проте, як видно з політичного досвіду нашої країни, кожна владна еліта може поступатися певними інтересами, чого б не допустила інша, і навпаки. Тому потрібно розібратися в значенні кожного системного елемента, аби зрозуміти, які національні інтереси є життєво важливими, базовими.

«Мала енциклопедія етнодержавознавства» дає таке визначення національних інтересів — «це реальна причина дій нації й держави, спрямованих на своє виживання, функціонування й розвиток або сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль в стратегії і тактиці в галузі національної безпеки» [14, с. 116].

Тобто, коли політика не відповідає критеріям розвитку, прогресу в певних питаннях, що є важливими для існування суспільства, то ми можемо говорити, що національні інтереси не реалізуються, а отже стан національної безпеки є хитким.

Система національних інтересів, незважаючи на їх відносну стабільність, історичні й етнополітичні особливості, має зберігати динамізм, який забезпечує її адаптацію до змін у міжнародному середовищі, масовій свідомості.

Різні дослідники мають різні погляди на природу національного інтересу, а також на важливість цієї категорії, проте більшість визнають це поняття та намагаються його зафіксувати тією чи іншою теорією.

На вітчизняному просторі це питання постало не так давно, адже термін незалежності держави ще зовсім малий, проте вже зроблено достатньо спроб визначити значення та суть національних українських інтересів.

Український науковець Ф. Медвідь висловлює позицію, що про національні інтереси варто говорити як про внутрішні, тоді як зовнішніми інтересами будуть національно-державні. Автор акцентує, що найголовнішим національним інтересом для нації як політичного суб'єкта є збереження її ідентичності і культурно-мовної самобутності. Структурними елементами національного інтересу автор називає зміцнення економічної могутності на основі своїх внутрішніх ресурсів, примноження і раціональне використання національних багатств, гармонійний розвиток продуктивних сил, що функціонують на національній території, захист територіальної цілісності, а також розвиток культури і мови. А національно-державний інте-

рес передбачає формування механізму зовнішніх зносин як основи зміцнення стабільності і відвернення міжнародних конфліктів, цивілізованих входжень у систему колективної та міжнародної безпеки [15, с. 52–53]. Ф. Медвідь визначив 9 основних позицій, на яких має будуватися концепція національних інтересів: 1) геополітичне становище; 2) населення; 3) природні ресурси; 4) індустріальний розвиток держави; 5) військова могутність; 6) воля; 7) політичне керівництво і внутрішня організація влади; 8) дипломатія; 9) міжнародний імідж. Втім, на думку автора, головною проблемою України є забезпечення внутрішньої консолідації. Це той інтерес, без реалізації якого країна залишиться нездатною відстоювати зовнішній інтерес і буде сприйматися як об'єкт чужоземного впливу, а не повноцінний суб'єкт регіональної політики.

До такої думки наближується Т. Запорожець, який визначає, що національні інтереси України в першу чергу полягають у вибудовуванні її соціального життя. А відтак — відстоювати національні інтереси України треба насамперед усередині країни [9]. Розвиваючи цю позицію, інші автори вказують на доцільність політики мультикультуралізму (С. Дрожжина), політики соціально-культурного розвитку через затвердження загальнолюдських цінностей та визнання міжнародно-правових актів пріоритетними у сфері культури (О. Копієвська) [8; 10].

Інший український дослідник В. Веремчук вказує, що національні інтереси визначаються балансами сил на різних рівнях. Отже, інтереси є нестабільними та ситуативними. На них впливають пануюча еліта, конфігурація політичних та соціальних сил, регіональні та глобальні процеси. Але в той же час автор вважає, що кожна держава мріє визначити такий національний інтерес, який буде актуальним на тривалу історичну перспективу, життєво важливим для цієї держави, незалежно від поточних форм державного правління і шляхів їхньої реалізації. У сучасному світі, на думку В. Веремчука, інтерес може бути відкритий і прихований, корінний і другорядний. Привертає увагу, що другорядний національний інтерес тлумачиться як такий, що можна проігнорувати в критичний для спільноти час [7, с. 196]. Отже, виникає питання, хто і як може визначити перелік «другорядних» національних інтересів, які можна «ігнорувати». Така та близькі до неї позиції лише є віддзеркаленням відсутності розуміння процесу формування національних інтересів.

Проблему національних інтересів не можна розглядати окремо від поняття «національної безпеки». Так, Ф. М. Медвідь, В. Х. Дієго Доносо та І. С. Рзаєв у своїй статті вважають, що національна безпека є своєрідним синтезом інтересів та потреб всіх соціальних суб'єктів [16, с. 43]. Автори розуміють національний інтерес як право народу на гідне існування; вважають, що структура національного інтересу змінюється залежно від завдань нації, ступеня її консолідованості; акцентують, що національний інтерес звернений усередину спільноти і виступає мотивацією до зовнішньополітичної діяльності держави. Дослідники виходять з того, що національний інтерес — це забезпечення внутрішньої стабільності як територіальної недоторканності. Вирішення цього питання для України вони

бачать в інтеграції з НАТО, а не у позаблоковому стані який, за думкою авторів, не відповідає національному інтересу забезпечення захищеності українського суспільства.

Найбільш широко поняття «національний інтерес» тлумачить Ю. Макар, який називає основними групами національних інтересів України такі:

- стратегічні та геополітичні інтереси, пов'язані із забезпеченням національної безпеки України та захистом її політичних інтересів;
- економічні інтереси, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство;
- регіональні, субрегіональні та локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням різноманітних специфічних потреб внутрішнього розвитку України [13, с. 193].

Звертаючи увагу на існуючу в Україні риторичу щодо визначення національних інтересів як результату національної консолідації, автор зауважує, що Україна має чітко та постійно переслідувати лише власні інтереси, а не відстоювати інтереси сусідів, аби не порушити балансу добросусідських відносин. Отже, Ю. Макар демонструє типову прагматичну позицію, уславлену історією Великобританії починаючи з виступу прем'єр-міністра Генрі Пальмерстона у 1848 р., де він висловився так: «У Англії немає вічних союзників та постійних ворогів — вічними та постійними є її інтереси».

За визначенням відомого українського дослідника Бориса Парахонського, національний інтерес ґрунтується на історичному досвіді народу, традиціях його державного будівництва, а також на розумінні процесу розвитку суспільства, формується за зробленим історичним вибором та ідеалами бажаного майбутнього [17]. Структурно, за думкою Б. Парахонського, національні інтереси діляться на 3 рівні: життєві, стратегічні і тактичні. Життєві він визначає як збереження та закріплення національної ідентичності, яка визначається в територіальній цілісності, формуванні життєвого простору, створенні умов економічного добробуту та забезпеченні конституційного ладу. Стратегічні інтереси формуються на довготривалій період, але можуть змінюватись в контексті історії. Тактично-операційні — слугують для втілення в життя стратегічних інтересів, розраховані на короткий часовий проміжок та зникають з досягненням цілі. Визначення національних інтересів відбувається з урахуванням ситуації в світі, а помилки у визначенні пріоритетів можуть призвести до загрози існуванню нації.

Українських дослідників цікавить не лише об'єкт та предмет національного інтересу та тактика забезпечення національної безпеки, але і проблема визначення «суб'єктів», які впливають на визначення національних інтересів. Так, О. Лісничук висловлює думку, що представники українського політичного класу є найбільш активними інтерпретаторами національних інтересів України, і сумнівається, що науковий підхід щодо цього питання може отримати широкий загал в дискурсі національних інтересів. Він звертає увагу на те, що внаслідок факторів, притаманних українському політичному процесу та його учасникам — вкрай низької культури дотримання Конституції та законодавства; тяжіння до закритості, непублічності

прийняття рішень, а також до використання інформаційного простору для маніпулятивних впливів на громадську думку, дискурс національних інтересів стає інструментом боротьби за владу між носіями публічної влади. О. Лісничук стверджує, що поза цим дискурсом втрачено значення дійсного «суб'єкта» національних інтересів України, немає ніяких акторів, які би незалежно від дискурсу виявляли активність щодо національних інтересів [11, с. 39].

Деякою мірою схожою є позиція Е. Лисицина та А. Лобанова, які вважають, що формулюванню українських інтересів заважають дві проблеми: розкол української національної ментальності по багатьох ракурсах: етнічному, релігійному, політичному, економічному, соціальному, а друга полягає в суб'єктивному прагненні політичних лідерів і правлячих еліт презентувати власні корпоративні інтереси як «життєво важливі інтереси» нації [12, с. 31].

С. Пирожков вважає, що при визначенні національних інтересів потрібно враховувати так звану широку та вузьку трактовку української нації (поліетнічну спільноту як усіх громадян української держави, а також як етнічно однорідну спільноту людей української національності) і лише такий підхід створить необхідні умови для консолідації українського суспільства навколо ідеї національної держави, в якій поважатимуться права людини незалежно від її етнічної належності [18, с. 46].

Весь дискурс національних інтересів України, що існує в науковому колі, спрямований на те, щоб стабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в країні та ефективно досягати національних інтересів в нестабільній системі міжнародних відносин. Українські дослідники роблять акценти на різних сферах державного управління щодо забезпечення ефективної системи захисту національної безпеки. Але суперечливі підходи щодо стратегії національної безпеки та спрямованості національних інтересів вочевидь є результатом підміни національних інтересів інтересами окремих груп, колективів, суб'єктів, які беруть на себе право виступати від імені всієї «української нації».

Список використаної літератури

1. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: Затверджена Указом Президента України від 11.06.1998 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98>
3. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
4. Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи: Постанова Верховної Ради від 19 лютого 2004 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1531-iv>
5. Стратегія національної безпеки України: Затверджено Указом Президента від 12 лютого 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>
6. Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2411-17

7. Веремчук В. Суть, структура та ознаки національного інтересу/ В. Веремчук // Вісник Львівського університету. Філософські науки. — 2004. — Вип. 6. — С. 192–200.
8. Дрожжина С. Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти: [монографія] / С. Дрожжина. — Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. — 151 с.
9. Запорожець Т. Національні інтереси та безпека України в контексті геополітики / Т. Запорожець [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc.../43.pdf
10. Копієвська О. Проблеми реалізації культурної функції держави в контексті національних інтересів України / О. Копієвська // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / Одес. нац. юрид. акад.; Південноукр. центр гендер. пробл. ; [редкол. : С. В. Ківалов (кер.) та ін.]. — Одеса : Фенікс. — 2010. — Вип. 39. — С. 37–46.
11. Лісничук О. Проблема ідентифікації суб'єкта національних інтересів України: дискусійна інтерпретація / О. Лісничук // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса. — 2011. — Вип. 5 (55). — С. 29–40.
12. Лисицин Е. Щодо проблеми визначення національних інтересів і цілей державної політики у сфері воєнної безпеки України / Е. Лисицин, А. Лобанов // Наука і оборона. — 2010. — № 1. — С. 29–33.
13. Макар Ю. Зовнішня політика України: наміри і реалії / Ю. Макар // Україна — Європа — Світ: Збірник наукових праць. — 2008. — С. 191–198.
14. Мала енциклопедія етнодержавознавства/ НАН України. Ін-т держави і права імені В. М. Корецького; ред. кол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. — К.: Довіра; Генеза, 1996. — 942 с.
15. Медвідь Ф. Національно-державні інтереси та геополітичні пріоритети України в контексті глобалізації та євроінтеграції /Ф. Медвідь // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Філософія. Політологія. — 2005. — Вип. 70–72. — С. 52–54
16. Медвідь Ф. Національна безпека і національні інтереси України у світі, що змінюється / Ф. Медвідь, В. Х. Дієго Доносо, Рзаєв Ільхам Сагіб Огли // Наукові праці МАУП. — 2011. — Вип. 3 (30). — С. 42–45.
17. Парахонський Б. Стратегічне мислення як основа прийняття соціально-політичних рішень / Б. Парахонський [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Table/Ostrog/009.htm>
18. Пирожков С. Українські пріоритети в геополітиці/ С. Пирожков// Віче. — 2000. — Вип. № 5 (98). — С. 45–51.
19. Политология: словарь-справочник / [под ред. М. А. Василик, М. С. Вершинин. — М.: Гардарика, 2001. — 328 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Dict/index.php

Стаття постуила до редакції 20.03.2013

М. Г. Сименихина

кафедра мировой истории и политики Института социальных наук
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ауд. 37, 24/26, Французский бульвар, Одесса, 65058, Украина

СОВРЕМЕННЫЙ ДИСКУРС УКРАИНСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ ОТНОСИТЕЛЬНО КАТЕГОРИИ «НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕРЕС»

Резюме

Национальный интерес рассматривается как основная категория национальной безопасности. В статье определяются особенности украинских исследований относительно проблемы национальных интересов.

Ключевые слова: национальный интерес, ценности, национальная безопасность.

M. G. Simenikhina

Odessa National University

Institute of Social Sciences, Department of History and World Politics
r. 37, 24/26, Frantsuzsky Boulevard, Odessa, 65058, Ukraine

**UKRAINIAN RESEARCHERS' MODERN DISCOURSE
OF THE CATEGORY «THE NATIONAL INTEREST»**

Summary

The nation interest is considered as the main category of the national security. In the article the peculiarities of Ukrainian researches on the problem of national interests are determined.

Key words: national interest, values, national security.